

Józefa Kobylińska

Z HISTORII I GEOGRAFII WYRAZU *FRYMARK*

W wydaniu zbiorowym *Dzieł* Władysława Orkana pod redakcją Stanisława Pigonia, w „liście“, czy obrazku pt. *Dziki*¹, czytamy:

Wilczoszki mądre, przebiegłe, targowały się długo i rzetelnie. Ale wilczym węchem przeczuły, że tu wnet lasy wytną — nie będzie kany i jagnięcia schować ani wyspać się przy czasie należycie — i przystały na ten frymark...² (podkreślenie moje — JK).

Nie byłoby nic specjalnie interesującego w tym fragmencie, gdyby nie następująca uwaga wydawców: „W wydaniu obecnym za podstawę przyjęto pierwodruk czasopiśmienny (pt. *Z Gorców*, Krytyka, 1899, z. 7, s. 404—405), przejmując z *Zorzy* (wydanie drugie — *Zorza*, 1900, nr 6) tylko tytuł i dodane określenie w pierwszym zdaniu „w Gorcach“, którego nie posiadał ani autograf, ani pierwodruk.

Na podstawie rękopisu poprawiono oczywisty błąd literowy *fyrmak* na *frymark* (s. 55, w. 12)³ (podkreślenie moje — JK). Każdego, kto zna gwarę okolic Gorców, uderzy ta uwaga i skłoni do konfrontacji i przemyśleń.

Istotnie, w pierwodruku w Krytyce wyraz ten ma postać *fyrmak*. W rękopisie (sygnatura Biblioteki Jagiellońskiej 8546; na tę sygnaturę powołują się także wydawcy — op. cit., s. 392, w. 7 od góry) przytoczony urywek brzmi następująco: „Wilczoszki mądre, przebiegłe, targowały się długo („długo“ przekreślone i nadpisane „rzetelnie“), ale cóż miały robić? Węchem poczuły, że tu lasy wytną, nie będzie kany i jagnięcia schować i wyspać się przy czasie — no i ustą („ustą“ przekreślone) z kretesem... A dziki poczęły se u nas gazdować (...)“.

Jak widać więc, w rękopisie nie ma w ogóle tego wyrazu. Zatem nie na podstawie rękopisu, ale w oparciu o własną intuicję wydawcy wprowadzili ową poprawkę w tekście. Wnioskowanie jednak tylko na takiej podstawie, że forma *fyrmak* jest ewidentnym błędem literowym, okazuje się

¹ W. Orkan, *Dziki, Nowele i obrazki. Seria I, Czantoria i pozostałe pisma literackie*, wydanie zbiorowe pod redakcją S. Pigonia, Kraków 1969, s. 53—55.

² Ibidem, s. 55.

³ Ibidem, s. 393.

całkowicie zawodne i, jak postaram się to wykazać w dalszych rozważaniach, błędne.

1. Zaczniemy od rozważań historycznych. Rzeczownik *frymark* i czasownik *frymarczyć* przywędrowały do polszczyzny z języka średnio-górnoniemieckiego, gdzie rzeczownik miał postać *vri-market* 'wolny targ, handel; zamiana na wolnym targu', a czasownik *vrimarketen* 'handlować, mieniać'⁴. Istnienie rzeczownika *frymark* i czasownika *frymarczyć* zostało potwierdzone już w polszczyźnie piętnastego wieku. Wyrazy te występują również w następnych wiekach, co odnotowują słownikarze.

*Słownik staropolski*⁵ podaje wyraz *frymark* w t. II, ilustrując go materiałem z piętnastowiecznych zapisków, a więc z *Najdawniejszych zapisków sądów lwowskich*, *Najdawniejszych zapisków sądów sanockich* i W. Wisłockiego, *Katalogu rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Pod hasłem *frymarczyć* podano odsyłacz do *wyfrymarczyć*, którego to hasła jeszcze *Słownik* nie ma. Natomiast w materiałach Pracowni Słownika Staropolskiego w Krakowie znajdujemy bezprzedrostkowy czasownik *frymarczyć* w formie imiesłowu *frymarczące*; przykład został zaczerpnięty z *Gloss polskich rękopisu Sermones de tempore et de sanctis Nr XV 32 Biblioteki OO. Dominikanów w Krakowie z drugiej połowy XV w.* (Opr. R. Laskowski i J. Reczek, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968).

Wyrazy te spotykamy również u Jana Mączyńskiego⁶ na stronach 21c/1 i 89c/18; na s. 173a/53 występuje wyraz pokrewny *frymarcznicy*.

W słowniku Grzegorza Knapskiego opracowanym przez Benedykta Woronowskiego⁷ na s. 222 tomu pierwszego czytamy: „*frymarczę* vide *mieniam się na co*“; „*frymark* vide *zamiana*“; na s. 519 pod hasłem *mieniam się na co*, *frymarczę* jest podany odpowiednik łaciński *muto aliquid cum aliquo, commuto aliquid, facio permutationem*; pod hasłem *zamiana* (s. 520) podane są odpowiedniki łacińskie *permutatio pecuniae etc., mutatio officiorum etc., commercium*. Nie ma jednak wyrazów *frymark* ani *frymarczę* w części słownika Knapskiego, wychodzącej od poprzednio podanych

⁴ Por. F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I, s. 239; podobnie dla języka czeskiego por. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praga 1971, s. 145.

⁵ *Słownik staropolski*, red. nac. S. Urbańczyk, t. II, Wrocław—Kraków—Warszawa 1956—1959, s. 368.

⁶ J. Mączyński, *Lexicon Latino-polonicum ex optimis Latinae linguae scriptoribus concinnatum*, Regiomonti Borussiae 1564; por. również *Wyrazy polskie w Słowniku łacińsko-polskim Jana Mączyńskiego (Lexicon Latino-Polonicum (...))*, Regiomonti 1564), oprac. W. Kuraszkiewicz, cz. I, A—O, cz. II, P—Z, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962—1963, Bibl. Pisarzy Polskich, seria B 12.

⁷ *Słownik polsko-łaciński ze skarbu księdza Knapiusa à Societate Jesu wybrany (...)* przez J. M. księdza Benedykta Woronowskiego pomnożony (...), wyd. 2, t. I—III, Kalisz 1779; por. też G. Knapski (Cnapius), *Thesaurus Polono-Latino-Graecus seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae Polonorum usui accomodatum (...)*, Cracoviae 1621

hasel łacińskich (wyd. 1). Nie ma ich ani pod *muto*, *commuto*, *permuto*, *permutatio*, ani pod *commercium* — polskimi odpowiednikami są tu *wymiana*, *zamiana*, *handel* itp. oraz odpowiadające im czasowniki.

Interesujące nas wyrazy spotykamy także u Trotza (Troca)⁸. Są one zarówno w części obcojęzyczno-polskiej, jak i w części polsko-obcojęzycznej. I tak hasło francuskie *échange* autor tłumaczy jako 1. 'frymark' i 2. 'zamianę dzieci np. na terminowanie w zawodzie'. Tu też wspomina, że *frymark* to małżeństwo „podwójnym związkiem stwierdzone, gdy krewny małżonka z szwagrowy swojej familii bierze żonę“; czasownik *frymarczyć* odpowiada tu francuskiemu zwrotowi *faire un échange*. W części polsko-niemiecko-francuskiej (t. III) występują hasła *frymarczę* i *frymark* z podanymi odpowiednikami niemieckimi i francuskimi.

Słownik Lindego⁹ zawiera również omawiane wyrazy. Rzeczownik ma postać *frymark*, a zatem taką, jak w poprzednio cytowanych źródłach, natomiast czasownik występuje w dwu wariantach: *frymarczyć*, udokumentowanej cytatem z *Herbarza* Marcina z Urzędowa (1595), i *farmarczyć* — udokumentowanej cytatem z utworu Łukasza Górnickiego pt. *O elekcyi* (...) *rozmowa czyli Włoch* („My Włochy nigdy byśmy na wasze prawa nie farmarczyli“ W. Gorn. Wł. F. 4); jako hasło występuje tu tylko postać *frymarczyć* — Linde zatem nie uważa za ważną i nie eksponuje odmianki fonetycznej *farmarczyć*. Obok tych dwu wyrazów znajdujemy w tym słowniku także rzeczownik *frymarcznik* 'zamieniacz'.

Słownik Orgelbranda, tzw. *wileński*¹⁰, zawiera trzy hasła: *frymarcznik*, *frymarczyć* oraz *frymark*.

W tomie pierwszym *Słownika warszawskiego*¹¹ autorzy podali kilka wyrazów należących do omawianej rodziny, a więc *frymarczenie*, *frymarcznik* obok *farmarcznik* 'ten, co frymarczy, handlarz, tandeciarz'; *frymarczyć*, *frymarczyć* obok *frymarczać*, *farmarczyć*, *frymarczyć się*, *fymarczyć się* oraz rzeczownik *frymarczyk* (zdrobienie od *frymark*). Słownik ten zawiera również samodzielne hasło *fymarczyć* (w klamrze z odsyłaczem do *frymarczyć*). A więc wielka różnorodność postaci fonetycznych i morfologicznych tego samego czasownika, zebrane wszystko, niezależnie od tego, czy należy do słownictwa ogólnonarodowego, czy też jest tylko dialektyzmem. Oczywiście, niektóre z tych form, jak np. *frymarczać*, *frymarcznik*, *farmarczyć*, są opatrzone krzyżykiem, jako przestarzałe, inne natomiast ujęte w klamrę

⁸ M. A. Trotz (Troca), *Nowy dykcyonarz, to jest Mownik polsko-francusko-niemiecki z przydatkiem słów potocznych, przestrog gramatycznych i inszym naukom przyzwoitych wyrazów*, Lipsk 1764; wyd. 4, t. I, Lipsk 1806—1809.

⁹ S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, wyd. 2, t. I—VI, Lwów 1854—1860.

¹⁰ *Słownik języka polskiego* (...) wypracowany przez A. Zdanowicza, M. Bohusza-Szyszkę, J. Filipowicza, W. Tomaszewicza, F. Ciepelińskiego i W. Korotyńskiego z udziałem B. Trentowskiego, cz. I—II, Wilno 1861, wyd. M. Orgelbrand.

¹¹ *Słownik języka polskiego*, ułożony pod redakcją J. Karłowicza, A. Kryńskiego W. Niedźwiedzkiego, t. I—VIII, Warszawa 1900—1927.

jako dialektyzmy. Natomiast wyraz *frymark* ma w tym słowniku dwa warianty fleksyjne — *frymark* i *frymarka*. Wariant drugi, nie różniący się od pierwszego pod względem semantycznym, został zaczerpnięty przez autorów z Kazimierza Kaszewskiego.

Słownik języka polskiego Trzaski, Everta, Michalskiego¹² nie wnosi nic nowego, podaje tylko hasła *frymarczyć* oraz *frymark* i *frymarka*; pod hasłem *frymarka* daje zresztą odsyłacz do *frymark*.

W ostatnim wreszcie ze słowników, *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego¹³, znajdujemy także interesujące nas hasła — *frymark*, *frymarka* i *frymarczyć*; jednak *frymark* jest opatrzony kwalifikatorem *przestarzały*, *dawny*, a *frymarka* kwalifikatorem *dawny*, *rzadki*.

Z zestawienia tego wynika, że rzeczownik *frymark* był znany polszczyźnie od bardzo dawna (zapisy z XV w.), funkcjonował w niej przez kilka wieków, obecnie natomiast, jak widać z dokumentacji *Słownika języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, wykazuje tendencję do zaniku i przez współczesnych użytkowników języka polskiego jest odczuwany jako wyraz *przestarzały*, wchodzi więc do kategorii archaizmów. Podobnie dzieje się z wyrazem *frymarka* i innymi derywatami. Czasownik *frymarczyć* (ale tylko i wyłącznie ta postać) takiej tendencji nie wykazuje, występuje bowiem w utworach pisarzy współczesnych (zob. cytaty w słowniku Doroszewskiego).

A jak wygląda sytuacja tych wyrazów w gwarach? Pracownia Atlasu i Słownika Gwar Polskich w Krakowie¹⁴ posiada zebrany materiał do haseł *frymark* i *frymarczyć*. Materiał do tych haseł znajdujemy również w kartotece do *Atlasu Gwarowego Podkarpacia*. (W tych ostatnich materiałach występują one jednak tylko jako odpowiedniki hasła *zamienić się*; innymi synonimami wyrazu *frymarczyć* są tu *pociorać się*, *pokupcyć*, *kupcyć się*, *handlować*, *zahandlować*, *poμέναć się*, *zveksłować się* i in.).

Czasownik *frymarczyć* i rzeczownik *frymark* zanotowano w następujących miejscowościach:

1) powiat limanowski:

Łostówka — *fyrmaryć* = zamieniać się w nierównej wartości;

Mszana Dolna — *wyfyrmacyli się z czemś* 'dokonali między sobą zamiany jakiejś rzeczy';

wyfyrmacyć = wymienił;

fyrmak = z *czem się* ktoś może przemienić;

¹² Trzaska, Evert, Michalski, *Nowy słownik języka polskiego*, red. nac. T. Lehr-Splawiński, t. I, A—K, t. II. L—Normalny, Warszawa 1938—1939.

¹³ *Słownik języka polskiego*, red. nac. W. Doroszewski, t. I—X, Warszawa 1958—1968.

¹⁴ Za udostępnienie tych materiałów dziękuję Panu Rektorowi profesorowi drowi Mieczysławowi Karasiowi oraz Pani mgr Stanisławie Reichanowej za pomoc w ich zebraniu.

Mszana Górna — *wyfrymarczyć się* 'zamienić ze sobą rzecz jakąś na inną';
wyfrymacyli się; *sfirmacyć się* 'zamienić się z kimś czemś (...)';
fyrmak, *na fyrmak* 'na zamianę jednej rzeczy na drugą, np. za konia';
fyrmak 'zamiana, wymiana, np. krowy za inną krowę';
 Niedźwiedź — *meńojmy się* — *fyrmożmy się*, *zrubmy fyrmok*;

2) powiat nowotarski:

Zaryte (dziś Rabka Zaryte) — *wyfrymarczyć* 'wymienić, zamienić';
wyfrymacyć kùña na iarmaku s kupcym || *poćorać się*;
frymark 'zamiana, wymiana z dopłatą lub bez';
 -to ies tak: *ież dvok spùłnikuf, iedyn mo żyfke, drugi syna, i uñni kcom,*
zeby uñni się pozynyli, ftedy godajom, zeby my sli na fyrmak;
poiađe na iarmak s kùnym, kto iisy tyz-beże moy kùña, to zrobimy fyrmak
 'zamienią się koźmi';

3) powiat suski (dziś Sucha Beskidzka):

Zawoja — *myżmy się sfirmacyli*, *myżmy się skupcyli*;

4) Żywieckie (Jan Aleksander Zaremba, *Stare pogodki gorolskie łód Żywca*, Żywiec 1931) — *Nic, jyno kce zyto i jynse zboze zafymarcyj za jakiesik gryski i ryze;*
fymarcyj = kupić, kupować.

Z przedstawionego materiału wynika wyraźnie, że na całym tym obszarze dialektycznym wyraz *frymark* ma przeważnie postać z metatezą, a więc *fyrmak*.

Ciekawą odmianę fonetyczną zanotowano w Bocheńskim, we wsi Targowisko — *wymarki*: „Również „nie wiedzie się“ osobom połączonym związkiem małżeńskim „na wymark“, tj. w ten sposób, że brat i siostra jednego rodu wchodzi w związek ślubny z siostrą i bratem drugiego rodu, stąd powstało przysłowie: „Pán Bóg stworzył jarmarki, a djáboł wymarki“ (ME I 311)¹⁵. Formę tę zanotowano również w Przebieczanach w Krakowskim (ME IV 202) oraz w Dobrej k. Limanowej, gdzie informator podał następujące objaśnienie: „jeżeli siostry mienią się na mężów, jeżeli brat i siostra jednej rodziny zawierają małżeństwa z siostrą i bratem drugiej, to takie małżeństwo się nie darzy.“ Cytat ten występuje również u Lindego, a zaczerpnięty został z Rysińskiego (w. XVII), lecz u Lindego omawiany wyraz brzmi *frymarki*, a nie *wymarki*. Jasną jest rzeczą, że ta ostatnia postać wyrazu *frymark* — *wymark*, *wymarki* jest wynikiem etymologii ludowej. Wśród ludu znany jest powszechnie pogląd, że małżeństwa pomiędzy krewnymi, w rodzinie, są nieszczęśliwe i kończą się tragicznie, zazwyczaj przedwczesną śmiercią jednego z współmałżonków — stąd *frymarki* — *wymarki*.

¹⁵ Cytuję wg materiałów Pracowni Atlasu i Słownika Gwar Polskich. Tę samą postać wyrazu *frymark* podał mi również pan mgr Franciszek Piech, mieszkaniec Krakowa, pochodzący z Kunic w pow. myślenickim, wsi położonej 7 km od Gdowa.

W *Słowniku gwar polskich* Jana Karłowicza¹⁶ znajdujemy czasownik *frymarczyć*, który w postaci fonetycznej *fymacyć* jest udokumentowany cytatem ze *Słownika gwary góralskiej* Kopernickiego. Natomiast ze zbioru *Gadki (...) z okolic Rabki* tegoż autora jest już podana forma *frymacyć*: „*Frymac się se mnom tym odzieniem*“. Mam wrażenie, że ta ostatnia forma jest po prostu niedokładnie zapisana przez Kopernickiego. Inny przytoczony przez Karłowicza przykład wyrazu *frymarczyć* pochodzi ze *Słownika gwary od Ropczyce* S. Udzieli. Z Krakowskiego podaje autor za Kolbergiem postać rzeczownika *frymarki*. Oto hasło *frymark* według Karłowicza: „*Frymarki* blp. = Gdy się zdarzy, że siostra przyjętego konkurenta pójdzie (...) za brata jego żony, tj. gdy rodziny się skrzyżują i zięciowie zamieszkają chałupy teściów, to mówi się, że kobiety te ‘poszły na frymarki’. Krak. II, 25“. Wyraz ten w postaci *framarćac*, *framarćac* i *frimarćac* spotyka się na Kaszubach, co zarejestrował Kaszub Lorentz¹⁷.

Tyle przykładów i dokumentacji gwarowej. Tu należy podać, że omawiany wyraz nie występuje w żadnej z monografii gwarowych: ani u Tomaszewskiego¹⁸ ani u Zagórskiego¹⁹, ani u Szymczaka²⁰, nie notuje go Cyran²¹, nie podaje go Gruchmanowa²², nie znajdujemy go w *Słowniku Starych Siolkowie* Zaręby²³, nie znajdujemy go również w pracy Kucala²⁴, nie ma go także w monografii gwary podegrodzkiej Pawłowskiego²⁵.

Warto dodać również, że omawianych wyrazów nie notuje Wieczor-

¹⁶ J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. I—VI, Kraków 1900—1911.

¹⁷ F. Lorentz, *Pommeranisches Wörterbuch*, t. I, Berlin 1958, s. 193; nie notuje go natomiast B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich*, t. I, A—G, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967.

¹⁸ A. Tomaszewski, *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce*, Kraków 1930.

¹⁹ Z. Zagórski, *Wewnętrzne tendencje rozwojowe gwar północnowielkopolskich*, Poznań 1967, UAM w Poznaniu, Prace Wyd. Filolog., seria Filologia Polska nr 10.

²⁰ M. Szymczak, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączyskim*, cz. 1—3, Wrocław 1962—1964, Komitet Językozn. PAN, Prace Językoznawcze 33; E. Jurkowski, I. Łapiński, M. Szymczak, *Słownictwo Warmii i Mazur. Stopnie pokrewieństwa, życie społeczne i zawody*, Wrocław 1959, Komitet Językoznawstwa PAN, Studia warmińsko-mazurskie 5.

²¹ W. Cyran, *Gwary polskie w okolicach Siedlec*, Łódź 1960, Łódzkie Tow. Nauk., Prace Wyd. I, nr 39.

²² M. Gruchmanowa, *Gwary Kramsk, Podmokli i Dąbrówki w województwie zielonogórskim*, Zielona Góra 1969; tejsze autorki: *Gwary zachodniej Wielkopolski*, Poznań 1970.

²³ A. Zaręba, *Słownik Starych Siolkowie w powiecie opolskim*, Kraków 1960 (Uniwersytet Jagielloński).

²⁴ M. Kucala, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław 1957; w rozmowie ustnej p. doc. M. Kucala podał mi, że zna wyraz *frymark*, nie jest jednak pewien, czy wyraz ten występuje na badanym przez niego terenie.

²⁵ E. Pawłowski, *Gwara podegrodzka wraz z próbą wyznaczenia południowo-zachodniej granicy gwar sądeckich*, Wrocław 1955.

kiewicz w *Słowniku gwary warszawskiej* ²⁶. Należy dla ścisłości podać także, że ani *frymarku*, ani czasownika *frymarczyć* nie ma w słowniku A. Mickiewicza ani też Paska ²⁷.

Z przedstawionego materiału wynika zatem, że rzeczownik *frymark* i czasownik *frymarczyć* występują w zasadzie tylko w gwarach południowej Małopolski, przy czym na terenie Gorców i Beskidu Wyspowego wyrazy te mają postać *fyrmak* i *fyrmaczyć*, czyli że literacka grupa *TryT* ulega tu metatezie w *TyrT*.

2. Odrębne zagadnienie stanowi znaczenie omawianych wyrazów.

Słownik staropolski podaje dwa znaczenia wyrazu *frymark*: 'zamiana, łac. commutatio' i 'jarmark, targ wolny od ograniczeń cechowych, łac. fori liberi nundinae'.

W leksykonie Jana Mączyńskiego dla wyrazu *frymark* znajdujemy odpowiednik łaciński 'permutatio' oraz cytaty i objaśnienia „Diomedes et Glauci permutatio, prouerbium. Nierowny frimárk konia dáć zá bark“ 89c/18, a także „Aurea aegri permutare, prouerbium, Ná frimárku oszukany być“ 21c/1; a zatem występuje tu znaczenie 'handel, zamiana'.

W słowniku Grzegorza Knapskiego jako synonim wyrazu *frymark* jest podany wyraz 'zamiana', a pod hasłem *zamiana* odpowiedniki łacińskie 'permutatio (pecuniae), mutatio officiorum, commercium'; hasło *frymarczę* objaśnia autor jako 'mieniam się za co, muto aliquid cum aliquo, commuto aliquid, facio permutationem'.

U Trotza (*Troca*) pod hasłem francuskim *échange* znajdujemy wyraz polski 'frymark, zamiana', a obok znaczenie drugie, węższe, 'zamiana dzieci' („np. gdy kupiec paryski do amsterdamskiego, a amsterdamski do paryskiego na terminowanie posyłają synów“). W tomie trzecim tegoż słownika pod hasłem *frymark* podane są tylko odpowiedniki obcojęzyczne, a więc niem. *Tausch*, franc. *un change, un échange*. Tu też pod hasłem *échange* występuje związek frazeologiczny francuski *faire échange* — pol. *frymarczę*; ilustracją do tego jest następujące objaśnienie: „małżeństwo podwojnym związkiem stwierdzone, gdy krewny małżonka z szwagrowy swojej familii bierze żonę“. W części polskiej czasownik *frymarczę* ma odpowiedniki: niemiecki *tauschen* i francuski *échanger, troquer, changer, harder*; hasło jest zilustrowane następująco: „frymarczę zegarek na konia, frymarczę konie“, a zatem znaczenia 'zamieniam, handluje'.

Linde podaje tylko znaczenie 'zamiana' dla rzeczownika, a 'zamieniać' dla czasownika.

W *Słowniku wileńskim* obok odpowiedników 'handel, zamiana', pojawia się znaczenie nowe, chyba pejoratywne, opatrzone kwalifikatorem fig. (figuryczne) — 'kupczenie'. Czasownik ma tu znaczenie 'mieniac, zamie-

²⁶ B. Wieczorkiewicz, *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa 1966.

²⁷ *Słownik języka Adama Mickiewicza*, red. nac. K. Górski i S. Hrabec, t. I, II, IV, Wrocław 1962—65; *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*, t. I. A—N, Wrocław 1965.

niać' i drugie — 'kupeżyć, zysku z tego szukać; frymarczyć honorem, cnotą'.

Słownik warszawski podaje już trzy znaczenia: pierwsze, opatrzone krzyżykiem, a więc znaczenie przestarzałe — 'zamiana, wymiana, handel wymienny'; tu również włączają autorzy znaczenie pejoratywne — 'szacherka'; znaczenie drugie (dla wyrazu *frymark* lub *frymarka*), również pejoratywne, określone przez autorów jako znaczenie przenośne, to 'wystawianie na handel dla podłego zysku, kupczenie, zaprzędawanie'; znaczenie trzecie jest połączone ze zwrotem frazeologicznym „pójść na frymarki“, czyli „pójść za męża tak, żeby rodziny się skrzyżowały (tj. siostra męża wyszła za brata jego żony) i zięciowie zamieszkali chałupy teściów“. To ostatnie znaczenie po raz pierwszy, jak widzieliśmy, pojawiło się w słowniku Trotza. Czasownik *frymarczyć* ma w tym słowniku dwa znaczenia: 'prowadzić handel zamienny, mieniać, wymieniać, zamieniać, oddawać za co' oraz 'wystawiać na handel, kupczyć, zaprzędawać'; forma zwrotna czasownika, *frymarczyć się*, znaczy 'zamieniać się, handlować'.

Słownik Trzaski, Everta, Michalskiego przyjmuje cztery znaczenia: 1) 'zamiana, handel zamienny', 2) 'nieuczciwy handel, szachrajstwo', 3) 'kupczenie dla podłego zysku, zaprzędawanie: frymark cnotą', 4) znaczenie opatrzone kwalifikatorem *pd.* (*polski dialektyczny*) wiąże się ze znanym nam już zwrotem frazeologicznym „pójść na frymarki“. Czasownik *frymarczyć* ma w tym słowniku właściwie dwa znaczenia: 1) 'zamieniać, wymieniać, prowadzić handel wymienny', 2) 'handlować, kupczyć', używane przeważnie w znaczeniu przenośnym, np. „frymarczyć honorem“.

Najnowszy *Słownik języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego podaje już tylko dwa znaczenia dla rzeczownika, przy czym pierwsze, 'kupczenie, szachrajstwo, szalbierstwo', opatruje kwalifikatorem *przestarzałe*, natomiast drugie, 'handel, zwłaszcza zamienny, zamiana, wymiana', określa jako *dawne*. Czasownik *frymarczyć* ma w tym słowniku znaczenie wyłącznie pejoratywne: 1) 'kupeżyć, szachrować, uprawiać szacherkę, spekulować, nieuczciwie czym gospodarować; nadużywać rzeczy wzniosłych dla podłych celów' i 2) (opatrzone kwalifikatorem *dawne*) 'handlować, wymieniać'.

Jeśli idzie o *Słownik gwar polskich* Karłowicza, to omawiany rzeczownik występuje jedynie w liczbie mnogiej — *frymarki* — a autor ilustruje to hasło, jak już powiedziano wcześniej, cytatem pochodzącym z Krakowskiego (za Kolbergiem). Znaczenie tego wyrazu jest związane wyłącznie z małżeństwem „na krzyż“. Dla czasownika *frymarczyć* — *frymarcyć* (*frymarcyć*) podaje autor odpowiedniki literackie 'zamieniać się, handlować'.

O wartości semantycznej tych wyrazów we współczesnych gwarach, na podstawie materiałów zaczerpniętych z Pracowni Atlasu i Słownika Gwar Polskich w Krakowie, pisałam już na poprzednich kartach. Wartości

te dadzą się ująć w czterech punktach: 1) 'zamiana, wymiana', 2) 'kupczenie' (Żywieckie), 3) 'zamiana w nierównej wartości', 4) 'małżeństwo „na krzyż” — w zwrocie frazeologicznym „iść, pójść na frymak, na frymaki“. To ostatnie znaczenie i użycie wyrazu *frymark* w zwrocie frazeologicznym „*zynieć się na frymak, na frymaki*“, „*iść na frymak, na frymaki*“, znam z rodzinnych stron Orkana, z Mszany Dolnej, co potwierdzają również zbiory Pracowni Atlasu i Słownika Gwar Polskich w Krakowie.

Z zebranych i przedstawionych wyżej materiałów wynika, że wyraz *frymark* wychodzi z użycia, a znaczenie „wymiana w ramach małżeństwa“ (żenić się na frymarki) jest obecnie już nieznane językowi literackiemu. Z materiałów tych wynika również, że wyraz *frymark* w języku literackim pod względem znaczeniowym ewoluował wyraźnie w kierunku pejoratywnym, zwiężając swój zakres znaczeniowy i w konsekwencji zanikając. Podobnej ewolucji ulegał czasownik *frymarczyć*, który poprzez znaczenie obojętne 'zamieniać' (jeszcze u Lindego), wymieniać, handlować' doszedł do współczesnego znaczenia pejoratywnego — *frymarczyć* 'kupczyć, szachrować, uprawiać szacherkę, spekulować, nieuczciwie czym gospodarować; nadużywać rzeczy wzniosłych do niskich celów' (*Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego).

Zestawiając z sobą dwa fakty, a mianowicie występowanie wyrazu *frymark* wyłącznie na obszarach peryferycznych i jego brak w większości gwar z faktem jego zanikania w języku literackim, trudno oprzeć się wrażeniu, że te dwa zjawiska pozostają z sobą w ścisłym związku. Zastanawia także, dlaczego omawiany rzeczownik zachował się właśnie na obszarze południowej Małopolski. Wydaje się, że nie bez wpływu jest tu okoliczność, iż wyraz *frymark* występuje również w językach czeskim i słowackim. W języku słowackim ma on postać *frajmak* i *frajmok*, a w języku czeskim *frejmark*, czasownik natomiast w języku słowackim brzmi *frajmačiť* i *frajmočiť*, a w języku czeskim *frejmačiti*²⁸. Jednak również w tych językach wyrazy te są określane jako *ludowe, przestarzałe*.

Wracając zatem do opracowania *Dzieł* Orkana, należy stwierdzić, że podana przez wydawców uwaga dotycząca wyrazu *frymark* (pomijając sprawę występowania wyrazu w rękopisie) i sugerująca jakoby postać *frymak* była wyłącznie błędem literowym, jest poważnym nieporozumieniem i wymaga sprostowania. Trzeba przyjąć, że Orkan, wysyłając tekst do druku, dokonał w nim poprawki, wprowadzając między innymi ów passus z wyrazem gwarowym *frymak*, nie nanosząc tego na egzemplarz, który się zachował jako rękopis w Bibliotece Jagiellońskiej.

²⁸ Por. *Slovník slovenského jazyka* I, red. nac. dr. Stěfán Peciar, Bratislava 1959; *Přiruční slovník jazyka českého*, vydává třetí Třída České Akademie Věd a Umění, Díl. I, A—J, Praga 1935—1937.